

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 3, 2017
Sayfa: 1474-1494

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[17-05-2017] – [13-07-2017]

Türk Basını'nın 1964 Kıbrıs Olaylarına Bakışı*

Güneş ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Asst. Prof. Dr., Yüzüncü Yıl University Faculty of Literature, Department of History,
Orcid ID: 0000-0003-4245-9760
gunessahin99@yahoo.com

Öz

Ada'da 1963 Kanlı Noel olarak bilinen kanlı çatışmaların başlaması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantörlerinden olan Türkiye'nin Garanti Antlaşmasına dayanarak, birkaç defa adaya müdahale etme teşebbüsünde bulunmasına neden olmuştur. 1964 Müdahale kararından vazgeçilmesinde, özellikle 5 Haziran 1964'de ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türk Hükümeti'ne gönderilen mektup büyük bir öneme sahiptir. Zira Johnson mektubuyla Türk kamuoyunun Kıbrıs'a yaklaşımında, ABD'nin söz sahibi olma eğilimi ortaya çıkmış, ABD ile ilişkilerin sorgulanma süreci başlamış ve Türk dış politikasının genel seyrinde değişiklikler meydana gelmiştir. Yaşanan toplumlararası çatışmalar ve ABD ile Türkiye arasındaki mektup krizi, farklı ideolojik kesimlerde kendi kamuoyunu oluşturmuştur. Bu kitle de hükümetin karar alma sürecinde rol oynamıştır. Nitekim Türk dış politikasında ilk defa bu tarihten sonra konuya dair daha eleştirel bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Çalışmamızda, Türk basınında yer alan farklı ideolojik perspektifler çerçevesinde 1964 Kıbrıs olaylarının değerlendirilmesi ve elde edilen sonuçların tartışılması amaçlanmaktadır. Çalışma esnasında ağırlıklı olarak süreli yayınlardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, 1964 Kıbrıs'a Müdahale Girişimi, Johnson Mektubu, Türk Basını, Türk Basınında Eksen Tartışmaları.

Turkish Press Perspective on 1964 Cyprus Disturbance

Abstract

The conflict in Cyprus, known as 1963 Bloody Christmas, has led Turkey – one of the guarantors of the Cyprus Republic- to step up a few times to intervene depending upon the The Treaty of Guarantee. Especially June 5th, 1964 dated important letter by US President Lyndon B. Johnson to Turkish government caused Turkey to withdraw from this action. Because with Johnson's letter revealed that USA's intention to have a say in Turkish public opinion's approach to Cyprus matter and signed a change in Turkish foreign policy major line. After this debate caused diplomatical review between U.S and Turkey Governements. The conflict between two societies and the Johnson Letter's crises underlined the formation of varying common opinions nationwide and also the masses played an essential role in the decision making process of the government. For the first time Turkish foreing policy in its history, more critical approach emerged throughout Turkish public opinion on the matter.

Our statement aims to present the differing ideological opinions of the Turkish press on 1964 Cyprus dispute and discuss the findings. .During the study, in newspapers were benefited from.

Keywords: Cyprus, Cyprus Intervention Attempt 1964, Johnson Letter, Turkish Press, Political Axis Discussions within Turkish Press.

* Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2012 tarihinde kabul edilen "Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Sürecinde Türk Kamuoyu" başlıklı doktora tezinden üretilmiş ve 25-27 Nisan 2012 tarihlerinde Kıbrıs'ta düzenlenen. 8. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

Giriş

1960 yılında kabul edilen Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, İngiltere-Yunanistan ve Türkiye'nin ortak katılımıyla oluşturulan bir komisyon tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Bu anayasanın temel amacı, Ada'daki her iki toplumun da barış içinde yaşayabileceği bir düzenin kurulmasını sağlamak ve her üç devleti sıkıntıya sokacak gelişmeleri önlemektir.¹

Ada'da bir takım olumsuzlukların yaşanması nedeniyle, anlaşmaların ve anayasanın ilanı ile beklenen barış ortamını sağlayamamıştır. Türklerin çıkardığı yayın organlarına yapılan saldırılar, Lefkoşa'da camilere yerleştirilen bombalar Ada'da huzuru bozan bazı eylemler olarak hafızalara kazınmıştır.² Rum polisler, 20/21 Aralık gecesi, içinde Türklerin olduğu bir otomobili durdurmuş ve yolcuları indirerek sert bir biçimde arama yapmak istemişlerdir. Türk yolcuların bu sert müdahaleye karşı çıkması ile Lefkoşa'da büyük bir kargaşa çıkmıştır. Olay sonunda iki Türk vatandaşı ölmüş, dört kişi de yaralanmıştır. Başbakan İsmet İnönü, yaşanan bu olayları "çok feci" olarak nitelendirmiştir. 24 Aralık'ta Kıbrıs Türk Yönetimi Başkan Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük'ün evine yapılan saldırı ise bardağı taşıran son damla olmuştur.³

1963 Kanlı Noel olarak bilinen bu çatışmaların hedefi Lefkoşa'daki Türk toplumdur. Nitekim Türk Hükümeti, Ada'da yaşanan olayları Türk haklarına ve varlığına ciddi bir tehdit olarak değerlendirmiş ve Garanti Anlaşması uyarınca Ada'ya müdahale etmeye karar vermiştir. Anlaşma gereğince yapılacak ilk iş taraflar arasında ortak ve barışçıl tedbirler alınması olduğu için Türkiye, üç taraftar devleti ve Kıbrıs devlet yöneticilerini bu karışıklıklara son vermeye çağırmıştır.⁴ Ancak diplomatik yollardan sonuç alınamamış İsmet İnönü TBMM'nde yaptığı "müdahale hakkını kullanmaya başladık" biçimindeki açıklamasıyla⁵ 25 Aralık 1963 tarihinde Türk Hükümeti tarafından Kıbrıs'a askeri müdahalenin sinyalini vermiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel İngiltere, Yunanistan, Fransa, Amerika ve Almanya Devlet Başkanlarına mesaj göndererek dikkatleri

¹ *Milliyet*, 16.08.1960.

² "Kıbrıs'taki Cinayetler", *Forum*, Sayı 195, 15.05.1962, s. 12; "Bomba Modası" *Forum*, Sayı 204, 01.10.1962, s. 13.

³ Nihat Erim, *Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, (Ankara 1975), s. 207-208.; *Hürriyet*, 23.12.1963.; *Milliyet*, 24.12.1963.

⁴ Duygu Sezer, *Kamuoyu ve Dış Politika*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1972), s. 156.

⁵ *Hürriyet*, 26.12.1963.

Kıbrıs'ta yaşanan katliam üzerine çekmiştir.⁶ ABD Başkanı Johnson, Cemal Gürsel'in Kıbrıs'ta katliamın durdurulması için yaptığı bu girişim karşısında hem soruna Türkiye yanında taraf olmamak için hem de 1964 yılı sonunda yapılacak başkanlık seçiminde üç milyonluk örgütlü Rum kökenli Amerikalının oyunu yitirmemek için hareketsiz kalmayı tercih etmiştir.⁷

Bu gelişmeler üzerine Makarios, garantörlük hakkını kullanarak harekete geçen Türk Hükümeti'ni suçlamış, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme isteğini engellemeye çalışmış ve bu amaçla Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırmıştır. 26 Aralık 1963'te toplanan Güvenlik Konseyi herhangi bir karar alamadan dağılmıştır. Bunun üzerine Lefkoşa'da bir araya gelen Türk, Rum ve İngiliz temsilcileri çatışmaları bir an önce durdurmak amacıyla iki taraf arasında tampon bir bölge kurulmasına karar vermişlerdir. Türkler ve Rumlar da geri çekilerek yerlerini İngiliz birliklerine bırakmayı kabul etmişlerdir.⁸ Bu şekilde bir tampon bölge ile Kıbrıs'ın fiilen ikiye ayrılması (Yeşil Hat), Ada'da iki ayrı yönetimin kurulması hususunda atılan ilk adım olmuştur.⁹

Yeşil Hat'tın oluşturulması ile Kıbrıslı Türklerin kafasında Ada'da bağımsız bir Türk yönetimi oluşabileceği fikri doğmuştur. Nitekim Dr. Fazıl Küçük bir açıklama yaparak aslında Kıbrıs için taksimden başka bir çarenin olmadığını ifade etmiştir. Kıbrıs'ta modern çağlarda eşi görülmemiş bir facianın yaşandığını belirten Küçük; anayasaya göre yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin Rumlar ve Türklere belli oranlarda paylaşılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰ Kıbrıs'ta yaşanan son olaylar Meclis gündemine de girmiştir. Millet Partisi Grubu adına konuşma yapan Zekai Dermen, hükümetin Kıbrıs politikasını eleştirmiştir. Yıllardan beri insan haklarını savunan müttefiklerimizin kararsız tutumlarının ve müdahalemize karşı çıkmalarının ibret verici olduğunu ifade eden Dermen, gönderilen birkaç jet uçağının kanlı olayları durdurmaya yeterli olmayacağını önceden belli olduğunu söylemiştir. Aynı imada bulunan Cumhuriyetçi Köylü Millet

⁶ *Milliyet*, 26.12.1963; 27.12.1963.

⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, (Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 685.

⁸ *Cumhuriyet*, 29.12.1963; 30.12.1963; 31.12.1963.

⁹ *Milliyet*, 31.12.1963.

¹⁰ *Hürriyet*, 31.12.1963.

Partisi Milletvekili Cevad Odyakmaz, Kıbrıs'ın geleceği için iktidarın net bir fikrinin olmamasından yakınmıştır.¹¹

Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı Rauf Denктаş Kıbrıs Türkleri için 1964 olaylarının nasıl başladığını ve kendi yaşadığı endişesini anılarında detaylı olarak anlatmıştır. “Var olmak ve yok olmak arasındaki ince çizgideyiz” diyen Denктаş, güçlükle geçinen Kıbrıs Türklerine yapılan yardımları değerlendirmiş, Anavatan'dan beklenen tek şeyin silah ve mermi olduğunu belirtmiştir.¹²

Bu süreçte Rum saldırıları karşısında sayı ve silah olarak yetersiz kalan Kıbrıslı Türkler, güvenli bölgelere göç etmeye başlamıştır. Çekilen açlık ve sefalet Türk nüfusunu perişan etmiştir.¹³ Tüm bu olaylar karşısında Ada'daki gelişmelerden rahatsız olan İngiltere, çözüm için tarafları Londra'da bir konferans düzenlemeye davet etmiştir.¹⁴ Konferansta Türk heyetinin savunduğu tez şöyledir:

1. Coğrafi taksime göre, Girne, Magosa limanları Türklerde kalmakta; Lefkoşa ikiye bölünmektedir. Bu formül kabul edilirse, Kıbrıs'ın bölünen kısımları, Türkiye ve Yunanistan'a ilhak edilecek; bu parçalar Türk ve Yunan toprakları olacaktır.

2. Muhtar idare şekline göre ise Ada yine ikiye bölünecek, Türkler ve Rumlar ayrı ayrı idare kuracaktır. Türk kesiminde Türk askeri birliği Rum kesiminde de Yunan askeri birliği kurulacak ve gerekli askeri tedbirler alınacaktır.¹⁵

Yapılan bu toplantıya ilk tepki Sovyet Rusya'dan gelmiştir. Çünkü sorunun NATO içi bir problem olarak algılanması ve sadece üç garantör devletin görüşmelere katılması, Sovyetlerin tepkisine neden olmuştur. Sovyetler Birliği, NATO kuvvetlerinin Ada'ya yollanmasını, ABD, Fransa, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye gönderdiği bir mektupla protesto ederek¹⁶ bu girişimi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına bir darbe olarak nitelemiştir. Böyle bir ihlâlâ asla izin verilmeyeceği üzerinde duran Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Kruşçev, alacağı bütün kararlarda Makarios'u destekleyeceğini ifade etmiştir. Aslında taraflar arasında krize dönüşen bu

¹¹ *Hürriyet*, 03.01.1964.

¹² Rauf Denктаş, *Hatıralar (1964-1974)*, (Cilt I, İstanbul: Boğaziçi Yayınları), 1996, s. 2.

¹³ *Hürriyet*, 04.01.1964; 05.01.1964.

¹⁴ *Milliyet*, 09.01.1964; 10.01.1964; 11.01.1964; 12.01.1964; 13.01.1964.

¹⁵ *Hürriyet*, 15.01.1964.

¹⁶ *Milliyet*, 08.02.1964.

durum, Moskova'nın Yunanistan ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için bir fırsat yakaladığı anlamına da gelebilir.¹⁷

Nitekim görüşmelerde tarafların ortak bir noktada uzlaşamaması üzerine, İngiltere ABD'yi de işin içine katarak iki NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan arasındaki Kıbrıs meselesine çözüm bulmak amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını istemiştir. BM Güvenlik Konseyi 12 Şubat 1964 tarihinde ülkelerin katılımıyla toplanmıştır. Bu toplantıda konseyin geçici beş üyesinin, Türkiye ve Kıbrıs temsilcileriyle birlikte hazırladıkları tasarı kabul edilmiştir. Tasarıya göre BM Genel Sekreteri'nin denetimi altında Kıbrıs'ta bir barış gücü oluşturulmasına karar verilmiştir.¹⁸ Tarafsız bir arabulucunun denetiminde oluşturulan BM Barış Gücü, Türk hükümeti tarafından olumlu karşılanırken Makarios ve Rumlar, bu durumdan pek hoşnut kalmamışlardır. Türk hükümeti ise şu şartlar altında Barış Gücü'nün Ada'ya gelişini kabul etmiştir:

1. Londra ve Zürih Anlaşmalarının maddelerinden asla fedakârlık edilmeyecek. Müdahale hakkı sürecinde diplomatik yollardan gereken sonuç elde edilemez ve adada gene kan dökülürse Türkiye müdahale hakkını kullanacaktır.
2. Türkiye, milletlerarası kuvvete Ada'da mevcut bulunan kendi birliği ile katılacaktır.¹⁹

BM denetiminde kurulan Barış Gücünü ümit edilen asayiş ve barış ortamını sağlayamamıştır. Ada'da yaşanan olumsuz olaylar ile ilgili açıklamada bulunan İsmet İnönü ise hükümet olarak sabırlı bir yol izlediklerini, fakat soydaşlarımıza zulüm etmeyi politika saymış olanların kısa zamanda daha büyük şiddet ve tecavüz olaylarına giriştiklerini belirtmiştir. Hükümet olarak duruma müdahale edilmesi gerektiğini söyleyen İnönü, fiili müdahalenin hukuk dışı ve bencil bir tavır olmadığının üzerinde durmuştur.²⁰ İnönü'nün bu açıklaması üzerinden çok geçmeden Türk hükümeti; Kıbrıs Rum tarafına, ABD ve İngiltere'ye birer nota vererek Kıbrıs'a müdahale edebileceğini açıklamış ve TBMM'den Kıbrıs'a gerektiğinde müdahale etme yetkisi almıştır.²¹ Kıbrıs konusunda, olayların

¹⁷ Melek M. Fırat, *1960- 1971 Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, (İstanbul 1997), s. 144.

¹⁸ *Milliyet*, 04.03.1964.

¹⁹ *Hürriyet*, 03.03.1964.

²⁰ *Hürriyet*, 15.03.1964.

²¹ *Milliyet*, 13.03.1964; 14.03.1964; 15.03.1964; 16.03.1964; 17.03.1964.

başından itibaren daima kararlı bir duruş sergilendiğini ifade eden İnönü, radyo konuşmalarında da Ada'da yaşayan Türk devleti olarak Türk cemaatini emniyete kavuşturmanın Türk Devleti için bir görev olduğunu vurgulamıştır.²²

1963 Kanlı Noel'i olarak bilinen olaylar ve Kıbrıs Türklerinin günden güne içinde buldukları güvenlik zafiyeti, ABD'yi merkeze alacak olan ve Türkiye'nin dış siyasetinde de değişikliklere neden olacak tartışmaların tetikleyicisi görünümündedir.

Kritik Bir Yıl: 1964

1963'te yaşanan olaylar ve gelişen diplomatik süreç, dış ilişkiler açısından 1964 yılının zor geçeceği habercisi niteliğindedir. Zira diplomatik çabaların ve iyimserliğin sonuçsuz kalması, Türk hükümetinin harekete geçmesinin belirleyicisi olmuştur. Gerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hazırlayan 1960 Anlaşması ve gerekse 4 Mart 1964 tarihli B.M Güvenlik Konseyi kararlarına aykırı biçimde hareket eden Makarios'un haksız uygulamaları karşısında, söz konusu Garanti Anlaşması'nın IV. Maddesi'ne dayanarak Türk Hükümeti, Ada'ya çıkarma yapmayı kararlaştırmıştır. Ancak bu karar, sadece bir girişim olmaktan öteye gidememiş; bu çıkarma girişimi Amerika'nın engellemelerine takılmıştır.

Tarihi literatüre "Johnson Mektubu" olarak geçen diplomatik belge bundan sonraki Türk dış politikasının gidişatını belirleyecek temel unsur olacaktır.²³ Nitekim ilk etapta Türk kamuoyuna yansıtılmayan bu mektup sonrasında İsmet İnönü, Kıbrıs konusunda artık Amerika'nın devrede olduğunu ima eder biçimde Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahale kararının üstünü örtmüştür. 13 Haziran günü gazete manşetlerine yansıyan bir haberde²⁴ İnönü, Amerika'nın Kıbrıs için nöbette olduğunu belirterek harekâtın şimdilik ertelendiğini söylemekle yetinmiştir. Ardından siyasi parti liderlere de açıklama yapan İnönü, Amerika'nın Kıbrıs'a yapılacak olan Türk çıkarmasını hem diplomatik yoldan hem de bizzat askerî güçle önlemeye çalıştığını bildirmiştir. İnönü planlanan Kıbrıs askeri harekâtı gerçekleşirse, Amerika'nın Akdeniz'de bulunan 6. filosunun, Türk donanmasına engel olabileceğini açıklamış ve bu suretle çıkarma fikrinden neden şimdilik vazgeçildiğini bildirmiştir.

²² *Hürriyet*, 06.06.1964.

²³ Mektubun tamamı için bkz., *Hürriyet*, 13.01.1966; Cevabî mektup için, *Cumhuriyet*, 14.01.1966.

²⁴ *Hürriyet*, 13.06.1964.

Olaylarla ilgili Amerika Büyükelçisi Raymond Hare ile de görüşen İnönü, Amerika'nın verdiği bütün garantilere ve Kıbrıs'a BM barış gücü yerleştirilmiş olmasına rağmen, Kıbrıslı Türklere karşı gerçekleştirilen saldırıların durmadığını, Ada'daki durumun daha da kötüleştiğini ve bu nedenle Türkiye'nin müdahale kararı almak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Amerikan büyükelçisi Hare, İnönü'den, kendi hükümetine sormak için Türk hükümetinin kararını yirmi dört saat ertelemesini istemiş; İnönü bu isteği kabul etmiştir.²⁵

Nitekim Türkiye, olaylara karışma hakkı bulunduğunu belirtse de müdahalede bulunmamıştır. NATO Başkumandanı Lemnitzer'in "herhangi bir askeri harekâttan kaçınılması gerektiği" doğrultusunda Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a verdiği nota da bu müdahale girişiminden vazgeçilmesinin nedeni olarak nitelendirilse dahi²⁶ İnönü'nün "erteledik" dediği plânlanan harekâtın yapılmamasının temel nedeni sözünü ettiğimiz Amerikan Başkanı Johnson'un yazdığı bu mektup olmuştur. Mektubun yazılma sürecinde, Washington'da Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Rusk, yardımcıları Harlan Cleveland ve Joseph Sisco isimleri etkili olmuştur.²⁷

ABD Cumhurbaşkanı Johnson, "Türk Hükümeti'nden Kıbrıs'a çıkarma kararından şimdilik vazgeçilmesini" rica etmiş ve İnönü'yü Kıbrıs buhranı üzerine yüz yüze görüşmek için Amerika'ya davet etmiştir.²⁸ 1964 yılı ortalarında davete cevap veren İnönü, Kıbrıs meselesinde ABD'nin arabuluculuğunu kabul etmiştir.²⁹ Amerika'dan dönüşünde açıklamalarda bulunan Başbakan İnönü ABD'nin Londra ve Zürih Anlaşmalarını tanıdığını ifade ederek, "genel olarak memnunum" demiştir.³⁰

Kıbrıs konusunda arabuluculuk yapmak üzere görevlendirilen özel temsilci ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson,³¹ hazırladığı önerisinde Türkiye'ye

²⁵ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, (Ankara 2000), s. 96.

²⁶ *Hürriyet*, 26.06.1964; 28.06.1964; 29.06.1964.

²⁷ Uslu, s. 97.

²⁸ Sezer, s. 158.

²⁹ "İsmet İnönü'nün 22-23 Haziran 1964 tarihinde gerçekleştirdiği A.B.D ziyaretinin en önemli sonucu Dean Acheson'un Kıbrıs sorununun çözümü için, arabulucu olarak görevlendirilmesidir.", Faruk Sönmezğlu, *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, (İstanbul: Der Yayınları, 1995), s. 16.

³⁰ *Hürriyet*, 23.06.1964; 24.06.1964; 25.06.1964.

³¹ *Tercüman*, 31.07.1964; Cüneyt Arcayürek, plânla ilgili şunları söylemektedir: "Acheson Plânı'nın niteliği Amerika'nın aba altından sopa göstermesinden başka bir şey değildir. Türkiye eğer bu

Karpas Yarımadası'nda bir askeri üs vermeyi teklif etmiştir. Aynı zamanda bu bölge, Kıbrıs'ta yaşamaya devam etmek isteyen Türklerin, ileride yeni tecavüzlere maruz kalmaları halinde, iltica edebilecekleri bir yer olacaktır.³² Türklerin haklarını kısıtlayıcı bir biçimde tasarlanan bu yeni plânın detayları, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında Cenevre'de görüşülmüştür. Görüşmeden sonra yayınlanan ortak bildiriye, Kıbrıs davasının mevcut anlaşmaların geçerliliğinden hareketle taraflar arasında yapılacak görüşmelerle halledilmesi isteği belirtilmiştir.³³ Ancak sorunun diplomatik yollarla çözümünü bekleyen Türk Hükümeti, umduğunu bulamamış ve 7 Ağustos'ta Ada üzerinde ihtar uçuşu yapmaya başlamıştır.³⁴ Millet Meclisi'nin olağanüstü toplantısında konuşan İnönü konuyu şu biçimde özetlemiştir:

*"Temmuz ayı içinde Kıbrıs'ta silahlanmaya paralel olarak halkın uğradığı baskı da artmıştır. Limanlara gelen silah sandıkları, BM tarafından hiç müdahale edilmeden ithal edilmiş ve Kıbrıs idaresi tarafından BM'i Türk idaresini korumak için yaptığı yardımları etkisiz hale gelmiştir. Ağustos'un ilk haftasında Yunanistan'ın Acheson Plânı'na ret cevabı etrafta yayılırken Kıbrıs'ta ve Mansura'da büyük taarruz patlamıştır. Bunun üzerine Türk cemaatinin yardımına koşmak vazifesi, bizi Ada'ya hava kuvvetlerinin sevkine mecbur etmiştir. 7 Ağustos'ta ihtar uçuşu yapılmış, 8-9 Ağustos'ta da Anayasa dışı kuvvetler ve o civarda bulunan kuvvetler bombalanmıştır."*³⁵

Türkiye'nin askeri harekâta başlaması üzerine Makarios, Türk Hükümeti'ne bir ültimatom göndererek ateşkesin bir an önce sağlanmasını teklif etmiştir.³⁶ Türk Hükümeti de Güvenlik Konseyi'nin 9 Ağustos tarihli ateşkes kararına uyarak diplomatik bir yol izlemeyi tercih etmiştir.³⁷ Ateşkes kararına uyularak harekâtın durdurulması kimi köşe yazılarında desteklenirken harekâtın niçin yapıldığı da basına yansımıştır. Genel

plân kabul ederse Kıbrıs politikasında eski kararlılığı kaybetmiş olacaktır.", Cüneyt Arcayürek, "Tıpkı Mehter Yürüyüşü Misali", *Hürriyet*, 26.08.1964.

³² *Cumhuriyet*, 15.08.1964; Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman-Suat Bilge-Duygu Sezer, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara, SBF Yayınları, 1974), s. 415.; *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem I, C. 21, Toplantı 3, (Ankara: TBMM Basımevi, 1964), s. 576.

³³ *Tercüman*, 07.07.1964; 08.07.1964; 10.07.1964; 11.07.1964; 19.07.1964.

³⁴ *Tercüman*, 08.07.1964.

³⁵ Başbakan İsmet İnönü'nün Millet Meclisi'nin 04.09.1964 tarihli olağanüstü toplantısında Kıbrıs ile ilgili konuşması, *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem I, C. 21, Toplantı 3, (Ankara: TBMM Basımevi, 1964), s. 577.

³⁶ *Hürriyet*, 10.08.1964.

³⁷ *Tercüman*, 10.08.1964, *Cumhuriyet*, 10.08.1964; 11.08.1964; 12.08.1964; 13.08.1964.

manada ise Türkiye'nin Ada'ya yaptığı küçük çaplı harekâtını destekler nitelikli yazılarda, hükümete tam ve açık bir destek vardır.³⁸

1964 yılında yaşanan bu siyasi protokoller, Türk dış politikasının yeniden değerlendirilmesi açısından önemli deneyimler olarak tanımlanabilir. Türkiye, Acheson Plânı ile Kıbrıs'ta cemaatler arasında yaşanan gerginliğin Yunanistan ve İngiltere'nin yardımı ile durdurulabileceği ümidini yitirirken Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini bir Ellenizm davası haline getirip anlaşmaları hükümsüz kılma eğilimi, Türkiye ile arasındaki gerilimi de had safhaya çıkarmıştır. NATO içinde bu iki ülke ilişkilerinin işlemez hale gelmesi ve NATO'nun diğer üyesi İngiltere'nin pasif tutumu, Türkiye'nin garantör devlet olarak İngiltere'ye güvenini de aynı ölçüde sarsmıştır.³⁹

Ağustos 1964'te Kıbrıs uluslararası bir sorun niteliği kazanmış ve aynı zamanda Türk dış politikasını etkisi altına alan bir konu haline gelmiştir. Johnson Mektubu, ardından Acheson Plânı, Türk hükümet ve kamuoyunda ABD ve Batı ile ilişkileri yeniden gözden geçirilme sürecini tetiklemiştir. Muhalefet partileri de meseleyi her fırsatta tartışma konusu haline getirmekten geri kalmamıştır. Hükümetin izlediği Kıbrıs politikasını eleştirerek izlenmesi gereken yeni politikaları meclis gündeminde dile getirmişlerdir.⁴⁰ Eleştiriler bazı gazetelerde İsmet İnönü ve hükümete yönelmeye başlamıştır. Arcayürek, Kıbrıs konusunda "bekle ve gör" politikasının artık işe yaramayacağı ve daha aktif bir siyaset içine girmenin şart olduğu üzerinde ısrarla durulmuştur.⁴¹ Kıbrıs davasında gelinen noktanın ülke olarak yüreğimizi burktuğunu ifade eden Nadi ise "en başından beri Kıbrıs meselesinde hükümetin düzgün bir politika izleyemediğini, ele geçen pek çok fırsatın kaçırıldığını ve dış temsilcilerimizin pek çok konudan habersiz

³⁸ "Harekâtın Manası" başlıklı yazısında Metin Toker, "Türk müdahalesinin amacına ulaştığını ve bundan sonraki aşamada hükümetin barışçıl yollarla kesin sonuca ulaşabileceği" üzerinde durmaktadır. Bu aşamadan sonra özellikle hükümete güvenilmesini ve desteklenmesi talep edilmektedir. Metin Toker, "Harekâtın Manası", *Akis*, Sayı: 530, 14.08.1964, s. 7.; Metin Toker, "Biz, Fırsat Peşinde Değiliz", *Akis*, Sayı: 517, 15.05.1964, s. 7.; "Türkiye'yi biraz da bu karara götüren, müttefiklerimizin ittifak çerçevesinde meseleye bir çare bulamamaları ve büyük ölçüde Türk Hükümeti'ne karşı gösterdikleri ilgisizliktir.", "NATO ve Türkiye'nin Kararı", *Forum*, Sayı: 249, 15.08.1964, s.7.

³⁹ Sezer, s. 161.

⁴⁰ Cemal Aygen, "Kıbrıs Meselesinde Hükümet ve Partilerin Görüşü", *Forum*, Sayı 251, 15.09.1964, s. 7.

⁴¹ Cüneyt Arcayürek, "İnönü, Tek Başına Evde Bir İpek Böceği Gibi Koza Örüyor", *Hürriyet*, 29.08.1964.

olduğunu" belirterek hükümet politikasını eleştirmiştir.⁴² Muhafız basının özellikle hükümetin Kıbrıs politikasının daha "masaya elini vuran" bir tarzda olması gerektiği hususunda hassasiyet geliştirdiğini görmek mümkündür.

Basın'da Türk Dış Politikası Üzerine Eksen Tartışmaları

1964 yılı, dış politika konularının yeniden gözden geçirildiği ve siyasi ilişkilerde yeni yönelimlerin belirlendiği bir yıl olmuştur. Bir anlamda "test yılı" diyebileceğimiz bu süreç, temelde Kıbrıs meselesi üzerinden gelişerek Türkiye'nin ABD, NATO ve diğer Batı devletleri ile olan bütün siyasi, askeri ve diplomatik ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, izlediği tek tip politikayı terk ederek çok yönlü bir dış politika eğilimi göstermiştir. Bu eğilimin ise bir takım belirtileri görülmektedir.

Belirtilerden ilki İnönü'nün Times Dergisi'ne verdiği demeçtir. İnönü'nün "müttefikler tutumlarını değiştirmedeği takdirde, batı ittifaklarının yıkılabileceğini söyleyerek yeni bir dünya sisteminin kurulacağını ve Türkiye'nin bu yeni sistemde yer alacağını"⁴³ ifade etmesi, dış politikada eksen kaymasının en önemli işareti olarak dikkati çekmektedir. İnönü'nün burada belirttiği nokta, ABD ve NATO dışında, üçüncü bir yol olarak Sovyet Rusya'ya yeşil ışık yakılması şeklinde nitelendirilebilir. Zira Johnson Mektubu ve İnönü'nün Washington ziyaretinden sonra Türk dış politikasında Sovyetler Birliği ile ilişkilerin olumlu bir şekilde geliştirilmesi dönemi başlamıştır.⁴⁴

Aslında bu bir ölçüde "Türkiye Amerika'dan umduğunu bulamayınca Sovyetlere mi yaklaşıyor" tartışmasıdır. Türkiye'nin Batı ittifakı dışında başka bir ittifaka dahil olabileceğinin sinyali, kamuoyunda da geniş yankı bulmuş ve konu ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Öyle ki ABD'ye yakın duran bazı basın organları dahi İnönü'nün bu demecinden sonra açık bir yorum yapamamıştır. Nitekim Ahmet Emin Yalman bu durumun en somut örneği olarak hedef haline gelmiştir.⁴⁵ Basında özellikle "aşırı solcuların" komünist Rusya'dan yana olmaları ve Makarios'u desteklemek suretiyle Kıbrıs'ı Akdeniz'in Küba'sı haline getirmek istemelerinin ne derece akıllı bir

⁴² Nadir Nadi, "Kıbrıs'ın Ötesinde", *Cumhuriyet*, 24.12.1965.

⁴³ Times Dergisi'nden aktaran, *Milliyet*, 16.04.1964.

⁴⁴ Fırat, s. 145.

⁴⁵ "İsmet İnönü'nün bu ifadesiyle basınının en cesur kalemleri ağızlarını açıp da yahu nedir şu Amerika'nın tutumu diyememiştir. Bu işte en çok sayın Ahmet Emin Yalmana acıyorum, elli yıldır kurduğu hayal ülkesi aklınca ruhlarımızın bizi götüreceği Birleşik Amerika'nın Cumhuriyetlerinden birisi olmak hayali perişan oldu. Ah! Ne olurdu Türkiye hiç olmazsa Alaska kadar ABD'ne yakın olsaydı?", Samim Kocagöz, "Budala Yerine Konmak", *Yön*, Sayı: 79, 02.10.1964, s. 11.

davranış olduğu sıklıkla sorgulanmaktadır.⁴⁶ Amerika'nın ise Türkiye'nin iç işlerini yanlış anladığı ve değerlendirdiği iddia edilmektedir. Bu iddialar çerçevesinde de ABD'ye karşı SSCB silahını kullanmak ya da Sovyetleri adres göstermenin hatalı olduğu yönünde değerlendirmeler mevcuttur. Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini düzeltirken; aynı zamanda Rusya'dan gelebilecek tehlikelerin göz ardı edilmemesi ve bu hesabın iyi yapılması gerektiği belirtilmektedir. Türkiye ile Amerika arasındaki ticari ve askeri bağların Türkiye'nin güvenliğine yönelik olduğu unutulmamak kaydıyla bir dış politika çizgisinin izlenmesi üzerinde durulmaktadır.⁴⁷ Yeni İstanbul gazetesinde ise komünistlerin batı aleyhtarlığını yapmasını yeren yorumlar dikkat çekicidir.⁴⁸ Türkiye'nin dış politika ilişkilerinde herhangi bir sapma göstermeksizin Batı ittifakı içinde kalmasının en doğru yol olduğu; ancak bu şekilde oluşabilecek komünizm tehlikesinden kurtulabileceği yönünde telkinler vardır.⁴⁹ Amerika'dan gelen ekonomik yardımlarla ayakta durduğumuzu yazan Falih Rıfki Atay ise, bu mali destekler olmasa oluşacak boşluğun komünist Rusya tarafından doldurulacağına ve bu nedenle ülkedeki solcuların büyük bir yanılğı içinde olduklarına işaret etmektedir.⁵⁰

Olası komünizm tehdidi ve ABD'den gelen mali desteğin kesilebileceği endişesi basında sözünü etmeye çalıştığımız ifadelerle değerlendirilmiştir. Ancak başka endişeler de vardır. Örneğin, Amerika'nın asıl hedefinin kendi emperyalist propagandasını yaymak olduğuna dair yorumlar karşımıza çıkmaktadır.⁵¹ Türk hükümetinin karşısında emperyalist bir devlet olduğu gerçeğini unutmadan hareket etmesi tavsiye edilmektedir. Amerika için en önemli noktanın, Sovyet müdahalesine izin vermeden Kıbrıs sorununa çare

⁴⁶ "Akılsız Başın Cezası", *Akis*, Sayı: 531, 21.08.1964, s. 10. Metin Toker, "Bugünkü Türkiye'nin Dış Politikası", *Akis*, Sayı: 551, 08.01.1965, s. 5.

⁴⁷ Metin Toker, "Bugünkü Türkiye'nin Dış Politikası", *Akis*, Sayı: 551, 08.01.1965, s. 5.

⁴⁸ "İki üç seneden beri sosyalizm maskesi altında aşırı faaliyet gösteren komünistler, şimdi yeni bir cüretle Türkiye'de Batı aleyhtarlığı kampanyasını açmışlardır. Kıbrıs buhranının başladığı günlerde güya Birleşik Amerika'nun, Kıbrıs'taki Türk menfaatlerinin korunması konusunda güya bize destek olmadığı propaganda edilmek suretiyle Amerika ve Batı aleyhtarlığı tecrübe edilmek istendi. Batı nezdindeki azalan itibarımızı düşürmeye kimsenin hakkı yoktur. Böyle bir politikaya saplanmak büyük bir hata, affedilemez bir gaflet olur.", Gökhan Evliyaoğlu, "Komünistlerin Yeni Telkinleri Batı Aleyhtarlığı", *Yeni İstanbul*, 16.04.1964.

⁴⁹ Gökhan Evliyaoğlu, "Türkiye Batıdır, Batılı Kalacaktır", *Yeni İstanbul*, 22.04.1964; Tarık Buğra, "Bir Küçük Mesele Gösterdi ki", *Yeni İstanbul*, 28.04.1964; Gökhan Evliyaoğlu, "Batı'yı Kazanmak için Batılı Olmalıyız", *Yeni İstanbul*, 01.05.1964.

⁵⁰ Falih Rıfki Atay, "Go Home!", *Meydan*, Sayı: 31, 17.08.1965.

⁵¹ "Tabii Bir Sonuç", *Milliyet*, 01.02.1964.

bulmak ve NATO'nun iki üyesi Türkiye ile Yunanistan'ı asla karşı karşıya getirmemek olduğu ifade edilmektedir.⁵²

Dış politikada çok yönlülük arayışının ikinci belirtisi ise Johnson Mektubu ve buna paralel olarak gelişen yorumlardır. Kıbrıs konusunun uluslararası arenada bir sorun niteliğini kazanması ve Türk hükümeti ile ABD Cumhurbaşkanı arasında yaşanan mektup diplomasisi, Türk dış politikasının 1964'e kadar var olan çizgisine ters düşen bir tepkiye yol açmıştır. Yalnız bu tepki, Johnson mektubu ve bu mektuba verilen cevabın iki yıl kadar süre sonra açıklanması nedeniyle, gecikmelidir. 1966 yılına kadar mektubun sadece genel hatlarından söz edilmiş,⁵³ yayınlanıp yayınlanmaması ile ilgili tartışmalar bir müddet devam etmiştir.⁵⁴ 13 Ocak 1966'da Johnson Mektubu Hürriyet gazetesinde; 14 Ocak 1966'da İnönü'nün cevabı ise Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır.⁵⁵

Johnson mektubunun tamamına bakıldığında diplomatik açıdan üslubunun sert olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin Ada'ya çıkarma fikrine karşı çıkan Johnson, bunun daha önce Washington ile yapılan görüşmelere ters düştüğünü ve tek taraflı müdahalenin kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Şayet bu çıkarma yapılırsa durumun BM tarafından sert karşılanacağı, Ada'daki Türklerin hayati tehlikeye düşebileceği ve bir Türk-Yunan savaşının kaçınılmaz olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca olası bir savaş durumunda Türkiye'ye verilen Amerikan silahlarının kullanılmasına da asla izin verilmeyeceğini net bir biçimde söylemiştir.⁵⁶ İnönü'nün cevabına bakıldığında ise, üslubunun daha kibar ve itinalı olduğu görülmektedir. Türk hükümetinin Kıbrıs meselesini sabırla değerlendirdiğini ve ülke olarak anlaşmalardan asla taviz verilmediğini belirterek sözlerine başlayan İnönü, Ada'da silahlı mücadelenin giderek arttığını ve bu nedenle bir güvenlik zafiyeti doğduğunu belirtmiştir. Kıbrıs'ta yaşanan olayları hukuk dışı bir durum biçiminde niteleyen İnönü, bu mektubun sıkışık bir dönemde kaleme alındığını ve iyi niyetli bir teşebbüsten doğduğunu ümit ettiğini söylemiştir. Türkiye'nin ittifaklarında daima ciddi bir titizlik gösterdiğini; ancak bu mektubun kendilerinde tam bir hayal kırıklığı yarattığını da bildirmiştir.⁵⁷

Mektupların basında açıklanması ile kamuoyunda şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Kıbrıs meselesi orijininin yola çıkılarak Türk- Amerikan

⁵² "Durum Bugün Belli Olacak", *Milliyet*, 13.02.1964.

⁵³ Sezer, s. 159.

⁵⁴ *Hürriyet*, 29.12.1965.

⁵⁵ *Hürriyet*, 13.01.1966; *Cumhuriyet*, 14.01.1966.

⁵⁶ *Hürriyet*, 13.01.1966.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 14.01.1966.

ilişkileri yeniden değerlendirilirmiş; Türk dış politikası bir sorgulama/sorgulanma sürecine girmiştir.⁵⁸ Mektupla ilgili ilk açıklamayı Başbakan Süleyman Demirel yapmıştır. Demirel'in gazetecilerin sorularına yanıtı "Gazete yayınladı, biz yayınlamadık ya.. Gazetenin yayınında da okuduğumuz gibi, bizim müdahale hakkımızın kalktığından hiç bahsedilmiyor ki.." biçimindedir.⁵⁹ Mektupların açıklanması ile birlikte iç politikada da dalgalanmalar yaşanmıştır.⁶⁰ Özellikle meclis tartışmalarında Demirel, muhalefetin "hükümetin Amerika'nın etkisi altında kaldığı ve buna göre hareket ettiği iddialarına" şiddetle karşı çıkmıştır. Bu iddiaların istismar niteliğinde olduğunu ifade etmiş, aksi ispat edilirse hükümetin yüce divana gitmeye hazır olduğunu belirtmiştir.⁶¹

Bir NATO üyesi olarak Türkiye'nin sorunun başlangıcından bu yana değin destek bulamaması⁶² ve müdahalenin bir mektupla engellenmiş olması⁶³ kendisini bazı konularda yalnız hissetmesine neden olmuştur. Zira Türkiye'ye konulan bu diplomatik set, Amerika'ya karşı filizlenen tepkiyi tetikleyerek basında kendi gündemini oluşturmuştur. Özellikle Yön Dergisi'nde konu ile ilgili öne çıkan yazılar, kamuoyunda ABD ve hükümet karşıtlığını gün yüzüne çıkarmada belirleyici olmuştur.

Doğrudan ABD'ye ve NATO'ya yönelik tepkiler, basında bir takım farklı yorumlara zemin hazırlamıştır. Temelde Amerikan karşıtlığı biçiminde gelişen bu farklılık, Türk dış politikasının artık nasıl bir yol izleyeceği ile

⁵⁸ Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman-Suat Bilge-Duygu Sezer, s. 355-356.

⁵⁹ *Yeni İstanbul*, 14.01.1966.

⁶⁰ *Hürriyet*, 16.01.1966.

⁶¹ *Hürriyet*, 15.01.1966.

⁶² "Buhranın başlangıcında NATO'dan destek bekleyen Türkiye'nin, 1964 yılının ikinci yarısı itibarıyla yaşanan sıkıntılara karşı sessiz kalması da NATO'ya karşı Türk halkı üzerinde derin bir hayal kırıklığı yaratmıştır.", Cahit Talas, "Kıbrıs- Avrupa- NATO- Amerika", *Forum*, Sayı 251, 15.09.1964, s. 8., Ayrıca Bkz., "Amerika'nın Tutumu ve Türk Politikası", *Milliyet*, 21.04.1964.

⁶³ "Müdahaleden sonra Johnson'un azarlar bir üslupla siz nasıl olur da NATO Komutanlığı emrinde olan uçakları bizim müsaademiz olmadan kullanabilirsiniz? Bunları biz size istediğiniz gibi kullanmanız için vermedik. Bunları ancak izim göstereceğimiz ve emredeceğimiz yerlerde kullanabilirsiniz" emrini vererek Türk Hükümeti'ni tehdit etmiştir. İşte Amerika'nın ve NATO'nun bu davranışı ile yetkililerimiz az da olsa uyanmış ve faaliyete geçmiştir." İlhami Soysal, "NATO'da Eşit Söz Hakkı İstiyoruz", *Yön*, Sayı: 79, 02.10.1964, s.7.; İbrahim Çamlı, "Kıbrıs Gerçeği II", *Yön*, Sayı:79, 02.10.1964, s.8; "İnönü, Başkan Johnson'a Demeli ki: Hayır Ekselans!", *Tercüman*, 21.06.1964.

ilgilidir. Mevcut durumda dış politikanın kendisine milli ve bağımsız bir prensip mi belirleyeceği?, tarafsızlığa mı kayacağı? ya da başka ittifaklara mı? dâhil olacağı bir hayli tartışılmıştır. Müdahalenin engellenmesi ile ilgili kimi yorumlarda, Türkiye'nin bu kararından vazgeçerek Amerika'nın direktifine uyması, Kıbrıs'ın tamamen elden çıkması olarak nitelendirmiştir.⁶⁴ Diğer yorumlarda ise mevcut durum, Türk hükümeti için felaket doğurabilecek gelişmeleri önleyen bir karar olarak olumlu değerlendirmiştir.⁶⁵

Bahsedilen mektup krizi, Amerika-Sovyet denkleminde Türkiye açısından konunun ideolojik açıdan değerlendirilmesine neden olmuştur. Özellikle Kıbrıs'ta asıl tehlikenin "komünizm tehlikesi" olduğu şeklindeki yorumlar dikkat çekicidir. Akis Dergisi'nde, Ada'da hâkim olabilecek komünizm faaliyetlerine Amerika ve Türkiye'nin birlikte karşı çıkması gerektiği belirtilmektedir. Amerika ile Türkiye'nin ortak tavrında Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un Sovyetlerle olan bağı da vurgulanarak Makarios'un Sovyetlerden gelen yardımları çok iyi değerlendirdiği ve bu yönde bir taktik izlediği belirtilerek bu tarz girişimlerin görmezden gelinmemesi ifade edilmektedir.⁶⁶ Dış politikada siyasi dostların iyi seçilmesi gerektiği üzerinde durularak komünist blok ülkelerinin, Kıbrıs Rumlarını destekledikleri vurgulanmaktadır. Bu nedenle de Ada'da gelişen mevcut durum üzerinde ciddiyetle durulması tavsiye edilmektedir.⁶⁷ Amerika aleyhinde faaliyetlere dikkat çekilerek komünizmin Ada'da tehdit ve tehlike olabileceği yönünde değerlendirmeler vardır. Bu değerlendirmeler arasında en dikkat çekicilerinden biri ise sorumlunun Amerika değil, İnönü olması gerektiğinin ifade edilmesidir. Johnson'un üslubunun sert olduğu ancak Amerika'nın iyimser bir tavırla "dünyanın nâzım kuvveti" sıfatıyla bu hareketi durdurmak üzere davrandığı ve bir anlamda dengeleyici rolü oynadığı belirtilmektedir. Bu yazılarda mektubu okuyunca ABD'ye değil İnönü'ye tepki gösterilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kıbrıs davasındaki bugünkü hazin tablonun oluşmasında İnönü'nün başında bulunduğu koalisyon hükümetlerinin var olduğuna

⁶⁴ Faruk Fenik, "Bu hale Nasıl Getirildik?", *Cumhuriyet*, 18.12.1965.

⁶⁵ "Mektup mu? Ültimat mu?", *Milliyet*, 15.01.1966.

⁶⁶ Metin Toker, "Saf Amerikalı", *Akis*, Sayı: 514, 24.04.1964, s. 7; "Papaz'ın Taktiği", *Akis*, Sayı: 537, 02.10.1964, s. 9; Benzer bir yorumu Tercüman Gazetesi'nde de görmekteyiz. Bkz., "Türkün Sabrı ile Oynanmaz", *Tercüman*, 14.03.1964.

⁶⁷ "Dost Kim? Düşman Kim?", *Tercüman*, 08.01.1964.

dikkat çekilmektedir.⁶⁸ Bu bir anlamda Amerika üzerine düşen görevi yaptı mesajı olarak nitelendirilebilir.

Kıbrıs'ta yaşanan komünizm faaliyetlerine alternatif olarak ABD ile realist ilişkilerin olması gerektiğini öngören yazıların tersine ABD'nin Ada siyaseti üzerinde baskı unsuru olduğu iması taşıyan yazılar da mevcuttur. Rauf Denктаş 1964 yılında yazdığı bir mektupta⁶⁹, Kıbrıs konusundaki Amerikan baskısının Türkiye'de izlenen aktif politikayı bir hayli yavaşlattığını ve Enosis'e giden yolun önünü açtığını vurgulamaktadır. Denктаş, mücahitlerden aldığı görüşler doğrultusunda taksimden başka bir hâl çaresi düşünmediğini ve 8 aydır canları pahasına savundukları davanın, sadece Kıbrıs Türkü'nün değil, Anavatan'ın da davası olduğunu ve bu gençlerin gösterdikleri çabaların asla görmezden gelinemeyeceğini ifade etmiştir.

Kıbrıs'ta oluşabilecek komünizm faaliyetleri üzerinde çok fazla durmayarak Amerika ile yaşanan bu gerginliğin bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden yazılarda ise bağımsız Türk dış politika ilkelerini oluşturmak için doğru zamanın olgunlaştığı yorumları vardır. Yön Dergisi'nde çıkan ve Kıbrıs meselesi üzerinden tartışılan dış politika yazıları dönemin nabzını ölçer biçimdedir. Türk dış politikasında Atatürk döneminden beri bağımsızlık vurgusunun dışa güdümlü geliştiği iması yapılan yazılarda, yaşanan yeni atmosferle birlikte bu güdümlülüğün değişebileceği ve tam bağımsız Türk dış politikasının tarafsızlığa kayarak yeniden yapılacağı ümidi vardır.⁷⁰

Türkiye'nin geçmişte sömürgecilikten nasıl kurtulduysa "komprador diplomasisi" olarak nitelendirilen Amerikancı siyasetten de bir an önce kurtulması gerektiği söylenmektedir. Batı ittifakının özellikle Moskova tehlikesi adı altında Türkiye'yi korkutup sözde ABD dostluğuna itmesinin bir anlam ifade etmediğini ve Türkiye'de artık yeni bir bağımsızlık savaşının geliştiğini gösteren belirtilerin olduğu izah edilmektedir.⁷¹ Temel olarak emperyalizme karşı çıkmaktadır. Türkiye'yi yarı sömürge haline getirecek

⁶⁸ "Mektuba Gelince", *Yeni İstanbul*, 14.01.1966, "İki Mektup İki Hakikat", "Johnson'un Mektubu Üzerine", *Yeni İstanbul*, 15.01.1966. "Kıbrıs Davası'nın Asıl Suçluları", *Yeni İstanbul*, 30.01.1966.

⁶⁹ Rauf Denктаş, "Denктаş'ın Mektubu", *Varlık*, 01.10.1964.

⁷⁰ Fethi Naci, "Bağımsızlık Bilincine Doğru", *Yön*, Sayı: 83, 30.10.1964, s. 7.; "Türkiye'nin Tarafsızlığa Kayması", *Yön*, Sayı: 83, 30.10.1964, s. 8.

⁷¹ Doğan Avcioğlu, "Kıbrıs ve Ötesi", *Yön*, Sayı: 144, 31.12.1965, s. 3.

her türlü kapitalist faaliyetten ve ittifaktan uzak durulması şarttır. 1964 yılında Amerika ve NATO ile yeniden değerlendirilen ilişkiler sayesinde Türk dış politikasının kendi başına bir karar mercii olabileceği ifade edilmektedir.⁷²

Kıbrıs buhranının ülkeyi dış dünyanın gerçekleri ile yüzleşmeye sevk ettiği vurgulanan yazılarda, ilişkilerin yeniden düzenlenmesi meselesi üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Türkiye'nin tarafsız bloğa kayması gerektiğini değerlendiren yazılara atıfta bulunularak, bu oluşumun içine girmeden önce tüm hesapların yapılması ve muhtelif bloklara karşı takip edilecek siyasetin iyi belirlenmesi gerekliliği belirtilmektedir.⁷³ Yeni dış politika prensiplerinin belirlenmesi hususunda iç politika ile dış politikanın bir bütünlük arz etmesi görüşünün de tartışıldığı görülmektedir. Politikamızın iç ve dış diye ayırmadan, NATO'ya ve diğer batı ittifaklarına girişimizin temel amacının "hür insan, hür millet" şartına dayandığı unutulmadan hareket edilmesi izah edilmektedir.⁷⁴

Basında yegâne ortak tepki diyebileceğimiz husus milliyetçiliğin yükselişi ve milli menfaatlerimizdir. Kamuoyunda milliyetçilik duygularının yükselmesine neden olan durum, Türkiye'nin dış politikada müttefik devletlerden beklediğini bulamaması dolayısıyla kendini yalnız hissetmesidir. Türkiye'nin bu zamana kadar içinde bulunduğu ittifaklar artıları ve eksileri ile gündeme taşınmış, Türkiye'nin bu ittifaklardaki görevlerini fazlasıyla yerine getirdiği ancak bunların beklentileri karşılamaktan uzak olduğu üzerine değerlendirmeler vardır.⁷⁵ Türkiye'nin NATO için çok fazla fedakârlıklarda bulunduğu ve müttefiklerinden herhangi bir talebi olduğu zaman bunu asla şantaj konusu yapmadığı ifade edilirken bunun karşılığında ülke olarak somut bir fayda sağlanmadığı açıkça belirtilmektedir.⁷⁶

Nitekim dış ilişkilerde hükümetin kendisine ABD ve NATO haricinde başka seçenekler araması, bu duyarlılıkların yeniden gün yüzüne çıkmasına vesile olmuştur.⁷⁷ Ordu, silahlı kuvvetler ve savaş sanayimiz millileşmedikçe Amerika ve NATO'nun bizi hedef tahtası olarak görmekten asla vazgeçmeyeceği ve Türk hükümetinin milli savunma konusunda

⁷² Fethi Naci, "Bir Uyanışın Eşiğinde", *Yön*, Sayı: 92, 01.01.1965, s. 5.

⁷³ F. Habel, "Dış Siyasetimiz Üzerine Denemeler", *Forum*, Sayı 255, 15.11.1964, s. 11.

⁷⁴ Cahid Okurer, "İç ve Dış Politikada Bütünlük", *Yeni İstanbul*, 01.01.1966.

⁷⁵ Osman Okyar, "Dış Politikada Revizyon", *Forum*, Sayı 251, 15.09.1964, s. 10-11.

⁷⁶ Metin Toker, "Biz Güllabici Değiliz", *Akis*, Sayı: 532, 28.08.1964, s. 7.

⁷⁷ Doğan Avcıoğlu, "Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı", *Yön*, Sayı: 84, 06.11.1964, s. 3.

aldatmacalara kanmaması gerektiği üzerinde hassasiyetle durulmaktadır.⁷⁸ Kamuoyunda oluşan milliyetçilik dalgası, yürüyüşler ve mitinglerle de kendisini göstermektedir. Kıbrıs konusunda ülke olarak haksızlığa uğradığımız üzerinden gelişen tepkiler, özellikle üniversite gençliğinin düzenlediği coşkulu Kıbrıs mitinglerinde karşımıza çıkmaktadır.⁷⁹ Bu mitinglerin hepsinde Kıbrıs davasının haysiyet ve şeref davası olduğu vurgusu yapılırken tamamen Amerika aleyhinde sloganların atılması dikkat çekicidir.⁸⁰

Kıbrıs meselesinin kamuoyunda algılanma biçimi milliyetçilik eksenlidir. Zira başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkileri eleştirmek “komünist” ya da “vatan haini” olmayı gerektirmemekte tam tersine milliyetçiliğin gereği sayılmaktadır.⁸¹ Durum böyle olunca basının kamuoyunu manipüle etme biçimi de bu yönde ilerlemiştir denilebilir. Türk kamuoyu günlük gazete haberleri ile hükümetin dış politika kanaatlerinden haberdar olmuş, 1964’te yaşanan Kıbrıs olayları ile yakından ilgilenmiş ve kendi tepkisini geliştirmiştir.

Bundan sonra, Kıbrıs bunalımında Türkiye’nin dış politikasında istenmeyen bazı değişikliklere gidebileceği ihtimalini hisseden ABD endişelenmiştir. Bu nedenle, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve bu temel üzerinde Kıbrıs meselesine başka çözüm yolları arama çabasına giren ABD ortak ekonomik projelerle Amerikan yardımının artırılmasını teşvik etmeye başlamıştır.⁸²

Sonuç

Dış politikada revizyon yılı şeklinde tanımlayabileceğimiz 1964 yılı, Türk dış politikasının takip ettiği siyaseti sorgulaması ve yeniden gözden geçirmesi için bir test yılı oldu. Kıbrıs meselesi üzerinden gelişen bu süreçte ABD, diğer Batı devletleri ve NATO ile olan siyasi, askeri ve diplomatik ilişkilerde de bir takım gelgitler yaşandı. Zira bu tarihten itibaren Türkiye, izlediği tek tip politikayı terk ederek çok yönlü dış politika yoluna girdi.

⁷⁸ “Milli Ordumuz, Milli Harp Sanayimiz Olmalıdır”, *Yön*, Sayı: 147, 21.01.1966, s. 4.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 21.12.1965.

⁸⁰ *Hürriyet*, 30.08.1964; 21.12.1965.

⁸¹ *Fırat*, s. 284.

⁸² Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1979), s. 237.

1964'te resmen benimsenen çok yönlü dış politika prensipleri, Kıbrıs konusunda basın aracılığıyla bir kamuoyu oluştururken Kıbrıs'ta yaşanan olaylar da Türk halkı tarafından yakından izlenir hale geldi. Bu atmosfer basını daha enerjik yazılar yazmaya sevk etti. Çünkü vaat edilen taahhütlerden ve yapılan anlaşmalardan somut bir sonuç elde edilememekteydi. Bu nedenle gazeteler dış politika konularına daha yakından eğilirken daha eleştirel ve sorgulayıcı bir tavır içine girdi.

Kıbrıs meselesi ve bununla bağlantılı konular, Türk aydınını hükümetin izlediği dış politika konusunda yoğun bir tartışma içine çekti. Aslında "Johnson Mektubu" bir katalizör görevi üstlenerek kamuoyunda bir uyanışın tetikleyicisi oldu. Nitekim bu ana kadar sürekliliğin sağlayıcısı unsurlar, tecrübe edilen olaylarla değişime uğradı. Mevcut durum, Türkiye'nin dış politikada kendi hareket alanının ne olduğunu görmesi ve ilişkilerini çok yönlü değerlendirmesi açısından da önemli bir başlangıcın habercisi idi.

Kıbrıs konusunun uluslararası arenada sorun niteliğini kazanması ve Türk hükümeti ile ABD Cumhurbaşkanı arasında gelişen mektup diplomasisi, var olan Türk dış politikasına ters düşen tepkilere neden oldu. Kamuoyunda gelişen bu tepki, dönemin gazetelerine de yansdı. Kıbrıs meselesi paralelinde müzakere edilen hükümetin dış politika faaliyetleri, farklı biçimlerde değerlendirilerek Türk basınında çok tartışılan konu haline geldi. Yaklaşım tarzları farklı olan basın organlarında anti-empyralist politika ya da genel manada ABD karşıtlığı olarak beliren görüşler, Türk kamuoyunda ortak bir "karşıtlık" ilkesinin oluşmasını tetikledi. Özellikle dış politikada Kıbrıs orijinininden çıkan ve ABD'ye karşı SSCB silahını kullanma fikri de toplumda tartışmaları/ayrışmaları başka mecralara sevk etti. Zira SSCB'ye yaklaşma fikri hem Türk hem de Kıbrıs Türk toplumu içerisinde -1940'ların ortalarından itibaren zaten mevcut olan- komünizmin yaygınlaşması ve yeşermesi anlamına gelebileceği ihtimali göz önünde tutularak daha sıklıkla vurgulanmaya başladı. Türkiye'nin bu evrede mayalanan söz konusu politik bilinci, aslında 1970'ler Türkiye'sindeki siyaset ve sosyo-kültürel yaşam sahasının da inşasının ipuçları olacaktı. Kıbrıs 'ta yaşanan ve uluslararası da içine olaylar sadece kamuoyunun ortak bir milli algı perspektifinden geliştirdiği haber alma yetisinin önüne geçerek, politik bilinç kazanmasının yegâne nedenlerinden biri olarak değerlendirilmeye başladı.

Nitekim toplumda sadece sanki belli bir sınıfı ilgilendiren bir imajı olan Kıbrıs meselesi, 1964'den itibaren sadece karar mercilerin bildiği/tartıştığı bir konu olmaktan büyük oranda çıktı. Sosyal hayatta, halkın ve üniversite gençliğinin de üzerinde kafa yorduğu, çözüm yollarını dile getirdiği ve

şüphesiz hükümetin dış politika kararlarını da sorgulayabildiği bir örnek olma vasfını taşıdı.

Kaynakça

Arcayürek Cüneyt, "İnönü, Tek Başına Evde Bir İpek Böceği Gibi Koza Örüyor", *Hürriyet*, 29.08.1964.

Arcayürek Cüneyt, "Tıpkı Mehter Yürüyüşü Misali", *Hürriyet*, 26.08.1964.

Atay Falih Rıfkı, "Go Home!", *Meydan*, Sayı: 31, 17.08.1965.

Avcıoğlu Doğan, "Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı", *Yön*, Sayı: 84, 06.11.1964.

Avcıoğlu Doğan, "Kıbrıs ve Ötesi", *Yön*, Sayı: 144, 31.12.1965

Aygen Cemal, "Kıbrıs Meselesinde Hükümet ve Partilerin Görüşü", *Forum*, Sayı 251, 15.09.1964.

Buğra Tarık, "Bir Küçük Mesele Gösterdi ki", *Yeni İstanbul*, 28.04.1964.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem I, C. 21, Toplantı 3, (Ankara: TBMM Basımevi, 1964).

Çamlı İbrahim, "Kıbrıs Gerçeği II", *Yön*, Sayı:79, 02.10.1964.

Denktaş Rauf, "Denktaş'ın Mektubu", *Varlık*, 01.10.1964.

Denktaş Rauf, *Hatıralar (1964- 1974)*, Cilt I., İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996.

Erim Nihat, *Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara 1975.

Evliyaoğlu Gökhan, "Komünistlerin Yeni Telkinleri Batı Aleyhtarlığı", *Yeni İstanbul*, 16.04.1964.

Evliyaoğlu Gökhan, "Türkiye Batılıdır, Batılı Kalacaktır", *Yeni İstanbul*, 22.04.1964.

Evliyaoğlu Gökhan, "Batı'yı Kazanmak için Batılı Olmalıyız", *Yeni İstanbul*, 01.05.1964.

Güresin Ecvet, "Acı Bir Görünüş", *Cumhuriyet*, 17.01.1966.

Fenik Faruk, "Bu hale Nasıl Getirildik?", *Cumhuriyet*, 18.12.1965.

Fırat Melek, *1960- 1971 Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, İstanbul 1997.

Habel F., "Dış Siyasetimiz Üzerine Denemeler", *Forum*, Sayı 255, 15.11.1964.

- Kesiktaş Fatmagül, "Kıbrıs Sorununun Türk- Amerikan İlişkilerine Yansıması: Johnson Mektubu (1960- 1965)", SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005.
- Kocagöz Samim, "Budala Yerine Konmak", *Yön*, Sayı: 79, 02.10.1964.
- Nadi Nadir, "Kıbrıs'ın Ötesinde", *Cumhuriyet*, 24.12.1965.
- Naci Fethi, "Bağımsızlık Bilincine Doğru", *Yön*, Sayı: 83, 30.10.1964.
- Naci Fethi, "Bir Uyanışın Eşiğinde", *Yön*, Sayı: 92, 01.01.1965.
- Okyar Osman, "Dış Politikada Revizyon", *Forum*, Sayı 251, 15.09.1964.
- Okurer Cahid, "İç ve Dış Politikada Bütünlük", *Yeni İstanbul*, 01.01.1966.
- Oran Baskın, *Türk Dış Politikası*, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Sander Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1979.
- Sezer Duygu, *Kamuoyu ve Dış Politika*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.
- Soysal İlhami, "NATO'da Eşit Söz Hakkı İstiyoruz", *Yön*, Sayı: 79, 02.10.1964.
- Sönmezoğlu Faruk, *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, İstanbul: Der Yayınları, 1995.
- Şahin Haluk, *Johnson Mektubu*, İstanbul: Kaya Matbaacılık, 2002.
- Talas Cahit, "Kıbrıs- Avrupa- NATO- Amerika", *Forum*, Sayı 251, 15.09.1964.
- Uslu Nasuh, *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara 2000.
- Gönlübol Mehmet- Ülman Haluk -Bilge Suat - Sezer Duygu, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara: S.B.F Yayınları, 1974.
- Toker Metin, "Biz Güllabici Değiliz", *Akis*, Sayı: 532, 28.08.1964.
- Toker Metin, "Saf Amerikalı", *Akis*, Sayı: 514, 24.04.1964.
- Toker Metin, "Biz, Fırsat Peşinde Değiliz", *Akis*, Sayı: 517, 15.05.1964.
- Toker Metin, "Harekâtın Manası", *Akis*, Sayı: 530, 14.08.1964.
- "Akılsız Başın Cezası", *Akis*, Sayı: 531, 21.08.1964.
- "Amerika'nın Tutumu ve Türk Politikası", *Milliyet*, 21.04.1964.
- "Bomba Modası" *Forum*, Sayı 204, 01.10.1962.
- "Dost Kim? Düşman Kim?", *Tercüman*, 08.01.1964.

- "İngiltere'nin Tutumu", *Milliyet*, 22.01.1964.
- "İki Mektup İki Hakikat", *Yeni İstanbul*, 14.01.1966.
- "Johnson'un Mektubu Üzerine", *Yeni İstanbul*, 14.01.1966.
- "Kanlı Ada Uyuşuk Politika", *Tercüman*, 11.02.1964.
- "Kıbrıs'taki Cinayetler", *Forum*, Sayı 195, 15.05.1962.
- "Kıbrıs Davası'nın Asıl Suçluları", *Yeni İstanbul*, 30.01.1966.
- "Komünistlerin, Makarios'un ve Girvas'ın Birleştikleri Nokta", *Milliyet*, 27.01.1964.
- "Mektuplar ve Amerika'nın Sorumluluğu", *Milliyet*, 16.01.1966.
- "Mektuba Gelince", *Yeni İstanbul*, 14.01.1966.
- "Mektup mu? Ültimat mu?", *Milliyet*, 15.01.1966.
- "Milli Ordumuz, Milli Harp Sanayimiz Olmalıdır", *Yön*, Sayı: 147, 21.01.1966.
- "Papaz'ın Taktiği", *Akis*, Sayı: 537, 02.10.1964.
- "Tabii Bir Sonuç", *Milliyet*, 01.02.1964.
- "Türkiye'nin Tarafsızlığa Kayması", *Yön*, Sayı: 83, 30.10.1964.
- "Türkün Sabrı ile Oynanmaz", *Tercüman*, 14.03.1964.
- "İnönü, Başkan Johnson'a Demeli ki: Hayır Ekselans!", *Tercüman*, 21.06.1964.

